

El nostre reconeixement més profund a tots els homes
i dones que s'esmenten en aquest llibre, als que hi
són i als que encara estan pendents de
ser-hi, veritables autors i autores del contingut
d'aquesta publicació.

CEL'H

Pròleg

CARLES SANTACANA

PROFESSOR D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA A LA UB I
MEMBRE DE LA JUNTA DEL CEL'H

A aquestes alçades del 2007 fa una mica de mandra tornar a explicar la necessitat que totes les societats tenen de mantenir una bona relació amb la seva història. Que pugui fer mandra no vol dir que no sigui necessari, perquè és evident que la relació amb la història recent no és encara prou sana. I aquesta qüestió no és només vàlida per al cas espanyol sinó que continuament seguim observant com a altres països europeus és un tema vigent i polèmic. A Alemanya és una mena d'espasa de Dàmocles que pesa com una llosa, com mostren fets recents com les revelacions de l'escriptor Günter Grass. Un altre cas recurrent és el polonès, també d'actualitat per les investigacions sobre els col·laboracionistes.

Penso que és en aquest context d'identificació entre l'ús del passat i la moralitat pública, i també en les accions que van marcar les comissions de la veritat a l'Amèrica Llatina o el particular cas sud-africà, on hem d'analitzar la nostra situació. De fet, el que podríem qualificar com a onada de la memòria històrica s'entén desencadenat sobretot pel relleu generacional i l'accés al govern del Partit Popular el 1996, que no va voler assumir la condemna del franquisme i que, de retruc, va fer repensar el que havia estat la Transició: una transició sense memòria? Per tant, era l'agenda política la que ajudava a marcar uns ritmes amplis en què amplis sectors socials prenién consciència de la necessitat d'aquest accés al coneixement del passat i també de les lectures que es podien extreure de la història més recent.

Una altra cosa és la feina dels historiadors que, en funció de les possibilitats de treballar en els arxius, no s'han aturat mai en la recerca històrica dels períodes més recents. Certament, el que ha passat als darrers anys és que els mitjans de comunicació i la societat en general s'hi han mostrat molt més interessats que en etapes precedents. Així, l'impacte de programes de divulgació a la televisió ha esdevingut referent obligat d'aquesta dinàmica.

En realitat, a l'Hospitalet aquesta dinàmica havia començat amb una certa antelació. La mostra més evident és la posada en marxa, l'any 1995, del grup L'Hospitalet Antifranquista, format per antics militants antifranquistes que volien reivindicar la seva contribució a la lluita per la democràcia. Vinculats al Centre d'Estudis, que agrupava alguns historiadors que ja havien treballat temàtiques de la història local recent, van ser

el brou de cultiu que va fer possible un Ple municipal extraordinari, celebrat el 1997, per reconèixer la feina feta pels lluitadors antifranquistes. Des d'aleshores, doncs, el reconeixement cívic i polític i la feina dels historiadors anaven de bracet; compromís cívic i coneixement històric.

És evident que el llibre que teniu a les mans és fruit de tot aquest procés, que es va anar estenent arreu amb múltiples iniciatives de tota mena. Ha estat un procés positiu, que ha posat la història en el centre del debat cultural com feia molts anys que no succeïa. Tanmateix, penso que cal reconèixer que s'hi han produït dues zones d'ombra. La primera, la confusió entre memòria i història. La segona, el perill que darrere la justa reclamació de reconeixement als qui van patir en primera persona la barbàrie franquista s'acabés ocultant una certa explicació històrica "políticament correcta", que eliminés tots aquells fets que fan l'explicació històrica més complexa i matisada.

Malgrat això, és innegable que el país necessitava fer aquesta redescoberta del seu passat i aconseguir que les recerques dels historiadors traspassessin les fronteres dels seus mitjans de difusió habituals. I encara més quan en moltes ocasions han de fer front a suposats historiadors que es beneficien d'una enorme cort mediàtica i que plantegen unes interpretacions de la República, la Guerra Civil i el franquisme que semblen extreïdes de manuals escolars de la dècada de 1940.

En definitiva, la història s'ha situat al bell mig del debat cultural i polític, i això mostra fins a quin punt els grups necessiten aquesta referència al seu passat per projectar les seves ambicions col·lectives. A l'Hospitalet tot aquest procés té un sentit particular. Si bé és cert el caràcter pioner dels actes de reconeixement als lluitadors antifranquistes, també ho és que l'Hospitalet ha viscut les darreres dècades amb moltes indefinicions sobre la seva identitat com a ciutat i sobre la interpretació de la història local en aquest procés.

Si en un moment determinat es van rebutjar, per romàntiques, les apel·lacions al passat rural i pagès, aquestes referències no van ser substituïdes per un discurs nou, de manera que la indefinició va planar continuadament. No es reivindicava la ciutat obrera, concepte que començava a passar de moda a la dècada de 1980, i la relació amb el concepte de perifèria era voluble.

En aquest racó de la “Catalunya invertebrada” que va glossar el malaguanyat periodista Josep M. Huertas, és evident que reivindicar l’herència moral dels derrotats a la Guerra Civil i dels lluitadors en contra de la dictadura franquista és un actiu que podria esdevenir una peça important en la redefinició de la identitat hospitalenca.

Penso que algunes passes parcials s’hi han fet, i el futur dependrà de fins on arriba l’interès per elaborar aquesta redefinició. De qualsevol manera, l’esforç realitzat pels autors d’aquest llibre coral té un valor en si mateix i en la reconstrucció d’un fil històric del qual moltes vegades els mateixos protagonistes no eren conscients. Vull dir que ara podem seguir, amb aparent continuïtat, el fil dels represaliats a la postguerra amb el d’aquells altres que a la dècada de 1960 van posar les bases d’una nova oposició. I són pocs els casos en què trobem les mateixes persones en tots dos processos.

De fet, molts pertanyien a “ciutats” diferents, perquè la ciutat real i física havia canviat moltíssim. Per això, i a diferència del que passava en pobles i ciutats que havien canviat poc, pocs podien reconèixer aquest fil de continuïtat. Avui, gràcies a les informacions d’aquest llibre, ho podem fer. I podem copsar la importància que va tenir, en plena dictadura, la confluència de sectors diversos per començar a pensar un país i una ciutat diferents.

Aquesta convergència, gestada progressivament en el moviment veïnal, ciutadà, cultural, sindical i polític, va ser fonamental per marcar l’agenda local dels anys de la Transició. Feina feta, feina avançada, per establir el mínim comú denominador imprescindible per posar en marxa la democràcia local.

Per això, penso que la lectura d’aquest llibre, no només servirà per conèixer la contribució dels hospitalencs a la lluita contra la dictadura franquista, sinó també com aquesta lluita va ser útil per sedimentar unes relacions socials imprescindibles per bastir la convivència en llibertat.

Presentació

JOAN CAMÓS

HISTORIADOR, COORDINADOR DEL GRUP DE RECERCA I
ANÀLISI DE L'HOSPITALET ANTIFRANQUISTA (GRALHA) I
MEMBRE DE LA JUNTA DEL CEL'H

El Centre d'Estudis de l'Hospitalet (CEL'H), des dels seus inicis ha dedicat una atenció especial a la recuperació de la memòria històrica, dins l'àmbit de la ciutat de l'Hospitalet, a través de la recerca, individual o col·lectiva, com també en processos de divulgació de períodes més recents. Des de l'any 1995, una de les línies de treball de l'entitat s'ha centrat en l'anàlisi i la interpretació del franquisme i de l'antifranquisme de 1940 a 1970 a l'Hospitalet, a partir de fonts orals. Així doncs l'interès de l'entitat per la recuperació de la memòria històrica no és nou, un seguit d'estudis ja publicats incideixen en els períodes que van de la II República a la Transició. És el cas de la investigació de Carles Santacana sobre la postguerra recollida en el llibre *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet, 1939-1951*, o bé sobre l'etapa republicana, *L'Hospitalet, 1931-1936. La història de tots nosaltres*, que vaig publicar l'any 1986.

L'acció del CEL'H en aquest projecte de treball que ha esdevingut finalment el llibre que teniu a les mans, té com a gènesi el fet que un grup d'homes i dones, lluitadors i lluitadores antifranquistes de l'Hospitalet, de tendències i sensibilitats polítiques diverses, el 1995 es van proposar de rescatar de l'oblit la memòria històrica de l'antifranquisme, proposta que des del primer moment va comptar amb el recolzament de l'Arxiu Històric de la ciutat i poc després amb el del CEL'H. Amb el nom de "Grup l'Hospitalet antifranquista" formarà part del CEL'H fins l'any 2004, moment en que crearà la seva pròpia associació, "El pont de la llibertat. L'Hospitalet Antifranquista".

Amb l'objectiu de sistematitzar i analitzar el període de 1939 a 1970 a partir de fons orals sobre l'antifranquisme a l'Hospitalet, es crea dins del Centre d'estudis el "Grup de recerca i anàlisi de l'antifranquisme" (GRALHA), format per: Joan Camós, Manuel Domínguez, Josefina Gómez, Miguel Àngel Montón, Pep Ribas, Paqui Soto (historiadors i historiadores), Carme Cebrián i Clara Carme Parramon (antropòlogues), la coordinació del qual vaig assumir jo mateix. A partir de la seva creació, el GRALHA, paral·lelament a la tasca d'anàlisi sistemàtic i posada en comú, també es va projectar externament en activitats pròpies del món dels estudiosos, en forma d'articles i comunicacions, participant en congressos,

com ara *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. (Palma, 1997), Barcelona, CCEPC, 2001; *Història y fuentes orales*. Ávila, Fundación C. Sta. Teresa, 1998, i *Fonts orals. La investigació a les terres de parla catalana*. Barcelona, CCEPC, 2003.

Aquest projecte es va incrementar els darrers anys, amb tres noves recerques de cabdal importància, desenvolupades per altres investigadors de l'entitat. La primera, *Els Hospitalencs als camps nazis, exili i deportació*, d'Enric Gil (periodista) i Pep Ribas (historiador). La segona, *Els Hospitalencs afusellats. Els Consells de Guerra*, de Jordi Cánovas (historiador) i la tercera *Els presos i les preses polítiques de l'Hospitalet, 1969-1976*, de Miguel Àngel Montón (historiador) i Maria Pau Trayner (antropòloga).

Enric Gil i Pep Ribas són els autors de la primera part del llibre, *Hospitalencs als camps nazis. Exili i deportació*. Havien coincidit en el temps i en la recerca, cadascú per separat, en assabentar-se del projecte en curs del grup GRALHA i pel fet de ser tots dos socis del CEL'H, van prendre la decisió de continuar la investigació conjuntament. L'un i l'altre són autors de treballs publicats pel CEL'H, L'Enric Gil va publicar l'estudi *Sobre dues rodes. La bicicleta a l'Hospitalet, 1900-1996*, a Quaderns d'estudi, 15 (1996); *Repetició de la Jugada. La Història social de l'esport*. Recerques, 2, (2000) i *Que lluny ens ha portat! 75 anys del Club Bàsquet l'Hospitalet*, també dins Recerques (2004). Pep Ribas, és un dels autors de l'obra col·lectiva *Història de l'Hospitalet. Una síntesi del passat com a eina del futur* (1997) i *De la UEC al Club Muntanyenc. 50 anys d'excursionisme a l'Hospitalet*, escrit l'any 2002, amb la celebració del cinquantè aniversari del CMH.

L'objectiu d'aquesta investigació ha estat la recerca dels deportats i deportades als camps nazis, nascuts a l'Hospitalet, residents o vinculats a la ciutat, o bé amb una altra relació significativa amb l'Hospitalet, més enllà dels pocs que apareixien en llistes ja conegudes o relacions existents.

L'eix de l'anàlisi que ha guiat els dos autors en el decurs de la seva recerca ha estat el d'esbrinar les activitats

d'aquests hospitalencs durant el període republicà, especialment en el context de la guerra civil, a l'Hospitalet o en els fronts de combat. La seva afiliació política i sindical. L'exili a França: els camps de concentració, les companyies de treballadors estrangers o la Legió estrangera. Les seves vivències de l'ocupació alemanya a França (maig 1940). Els camps de presoners, els combois de deportació i l'internament als diversos camps d'Alemanya, d'Àustria (fronstalag i stalag), o dels territoris francesos del Nord d'Àfrica. Els treballs forçats en territori francès sota l'ocupació, on els soldats republicans passen de l'amenaça de l'exèrcit franquista a l'amenaça de l'exèrcit alemany, per acabar en els camps d'extermini. Inclou també la repressió franquista envers familiars i companys que es van quedar a l'Hospitalet i la recerca de possibles dones hospitalenques víctimes de l'holocaust.

Pel que fa el tractament de les fonts s'ha treballat amb les llistes de l'Amical de Mauthausen, amb la bibliografia i les memòries existents, amb la informació i les llistes obtingudes. S'han buidat les fonts dels arxius locals: padró de 1940, fitxes d'informes personals elaborats per l'Ajuntament entre 1939 i 1953 i lleves militars dels anys quaranta. S'han fet entrevistes i gravacions a testimonis i familiars de les víctimes i supervivents de l'any 1945. S'han obtingut documents, correspondència dels deportats i diverses fotografies.

Es partia d'una llista de 22 deportats, la majoria dels quals van morir a Mauthausen, Gusen, Buchenwald i al castell de Hartheim. Finalment, la recerca ha fet possible que en aquesta publicació es poguessin incloure 54 noms de deportats, entre els quals hi trobem alguns integrants del "Kommando Poschacher". Vint d'entre ells van sobreviure però van haver de seguir a l'exili, la majoria a França, ja que el règim franquista els considerava no només "rojos", sinó també apàtrides. A banda de molts familiars propers, els autors han aconseguit entrevistar tres dels supervivents.

La investigació no ha permès trobar, fins ara, cap dona hospitalenca deportada. Aquest era un objectiu molt especial per als autors, atès que considerem que les

dones han estat força oblidades en les recerques sobre el sistema concentracionari nazi. Cal remarcar, però, les dificultats inicials, ja que no es conserva cap llistat de les internes del camp de Ravensbruck.

Per últim fer esment del conveni signat l'any passat entre La Farga SA i el Centre d'Estudis de l'Hospitalet, facilitat pel fet que l'Enric Gil, alhora soci de l'entitat i periodista de Ràdio l'Hospitalet, amb l'objectiu de fer conèixer i difondre el treball en curs a través dels mitjans de comunicació de la ciutat. Fruit d'aquest acord de col·laboració, s'han publicat 9 articles, durant l'any 2006, dins *L'Hospitalet, diari Informatiu*, i s'ha creat una pàgina web de difusió en el canal-h.net (versió electrònica de *L'Hospitalet diari informatiu...*), dins del Portal internet de la ciutat. Gràcies als reportatges realitzats per Enric Gil sobre els hospitalencs deportats, el passat mes de març 2007, el diari va rebre el Premi Arrel 2006 de butlletins municipals, atorgat per la Diputació de Barcelona.

Vull concloure amb l'afirmació que l'excel·lent treball realitzat pels dos autors esdevé una aportació inèdita i important per a l'Hospitalet, tant pel que fa el procés de guerra, exili, repressió i deportació en el marc històric específic de l'Hospitalet de 1939 a 1945, com pel nombre de persones deportades recuperades de l'oblit.

La segona part del llibre *l'antifranquisme a l'Hospitalet. Repressió, clandestinitat i lluita*, és fruit del treball col·lectiu del grup GRALHA que ha tingut com objectiu recuperar la memòria històrica de l'antifranquisme a l'Hospitalet, utilitzant com a font principal els testimonis de les persones que van actuar contra la dictadura franquista durant els anys quaranta, cinquanta i seixanta.

Malgrat l'esforç testimonial i bibliogràfic realitzat, som conscients que es tracta només d'una primera aportació. Caldria encara un estudi global sobre l'exili -del qual només disposem de dades parcials-, que ens pugui servir de referent i també donar continuïtat al període que hem treballat a partir de nous testimonis dels anys setanta i vuitanta. Sabem també que hi ha

persones, prou significatives com Jacint Borrás, Carme Santmiquel, Josep Mengual, Leandre Gassó, Angel Rozas o Esteban Cerdán, per citar-ne algunes de conegudes, les quals no hem entrevistat i que podien haver estat incloses en la dècada estudiada, com també ho podien estar en la dels anys setanta i vuitanta. Encertadament o no, es va valorar i es va decidir incorporar-les en el recull de testimonis d'una possible segona fase de l'estudi.

En la línia d'anàlisi adoptada pel grup així com el tractament de les fonts orals, on els entrevistadors i les entrevistadores han estat coordinades per l'Arxiu Històric (AMLH.AH), no m'hi estendré, ja que en el primer capítol d'aquesta segona part "me queda la paraula", s'expliquen i es detallen tant els eixos vertebradors de l'anàlisi així com el procés de les entrevistes realitzades. Pel que fa les imatges del llibre, tot i que no ha estat gens fàcil trobar fotografies i documents d'aquesta època, l'equip d'edició ha fet un treball de camp prou important com per estar força satisfets del resultat i que en nom de tots els autors i autores vull agrair especialment.

En el primer capítol, "**me queda la paraula**" del qual n'és autor tot el grup GRALHA, s'explica amb més detall la gestació i procés d'aquest projecte, fent alhora l'anàlisi de les característiques i perfil dels entrevistats. L'univers d'estudi configurat per 46 persones contempla un primer grup de 14 persones nascudes entre 1912 i 1925 que van prendre part activa en la guerra i un segon grup de 32, nascudes a partir de 1926, que malgrat conservar, en molts casos, records directes o indirectes de la República i de la Guerra civil, no van participar-hi de forma activa.

Miguel Angel Montón i Josefina Gómez Olivares són autors del segon capítol, **els anys quaranta i cinquanta**. El Miguel Angel —en col·laboració amb la presidenta Mireia Mascarell—, ha treballat en el Projecte *Les Festes a l'Hospitalet*, del s. XVI a 1979, que ha esdevingut una monografia inèdita i ha reunit un important fons festiu documental, que es pot consultar en el Servei de BABEL'H del CEL'H.

En aquest capítol, els autors i els testimonis ens apropen als anys quaranta des de l'òptica de la repressió soferta pels hospitalencs des de l'entrada de les tropes franquistes amb l'aplicació de la *Ley de responsabilidades políticas*, (1939) i la *Ley de represión de la masonería y el comunismo* (1940). No sabem quants hospitalencs anaren a la presó l'any 1939, però si que sabem que a Catalunya la xifra és de més de 100.000 persones. En aquestes circumstàncies ens podem preguntar com era possible que la vida quotidiana seguís amb normalitat. La por planava per tot arreu, però des del primer moment, van néixer petits nuclis de resistència que protagonitzaven accions, eren homes i dones de la CNT i també del PSUC. També es van fer evidents les primeres vagues de treballadors, coincidint amb el final de la segona Guerra mundial.

El relat de les vivències dels homes i de les dones entrevistades ens parlen sovint de la por, però també de la lluita per la defensa d'uns principis i d'uns valors que s'havien assolit en el anys de la República, als quals no volien renunciar. En aquest sentit, és especialment colpidor el testimoni de la Francesca Noes —a través de la seva néta—, i les experiències dels que aleshores encara eren nens, com ho és el relat de Jaume Valls i d'altres que ens expliquen la repressió soferta en els seus pobles d'origen; són els que més endavant tindran un paper destacat en la lluita anti-franquista a l'Hospitalet.

Abans d'abordar els anys cinquanta, hem inclòs en el mateix capítol la recerca realitzada per l'historiador Jordi Cánovas, *Hospitalencs afusellats. Els consells de guerra*. Tenint en compte la seva investigació, l'Arxiu Històric de l'Hospitalet (AMLH.AH) va demanar-li d'assumir la part hospitalenca de l'exposició itinerant "El Camp de la Bota", de Francesc Abad, promoguda per la Diputació de Barcelona, el Departament de Cultura i el de Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya, que es va inaugurar el passat 12 d'abril al Centre Cultural Tecla Sala. L'any 2004, en Jordi Cánovas va redactar el guió del catàleg de l'Exposició *Les Biblioteques Populares en la Pau i en la Guerra*, de la Xarxa de Biblioteques de la Diputació.

Amb aquesta recerca ens trobem davant una “nova” font que Jordi Cànovas ha completat i explicat a partir de bibliografia i d’altres anàlisis existents. L’objectiu de la recerca va ser trobar els hospitalencs afusellats durant els anys 40, després de ser condemnats a mort per un Consell de guerra i comprendre els mecanismes franquistes utilitzats envers els inculpats.

El tractament de les fonts parteix del buidat sistemàtic de la documentació de l’Arxiu del III Tribunal Militar de Barcelona i d’entrevistes i contactes amb els familiars que s’ha aconseguit retrobar. La consulta extremadament laboriosa d’aquest Arxiu, encara sense inventariar, imposa una lentitud que no ha fet possible acabar la recerca en el moment de la publicació del llibre. En aquest apartat es fa una primera valoració del treball i els resultats obtinguts fins aquest moment, amb algunes biografies breus dels afusellats, així com un quadre resum amb les dades més significatives dels 23 hospitalencs documentats fins ara.

Els anys cinquanta. El camí cap a noves formes de lluita, elaborat pels mateixos autors dels anys 40, Miguel Àngel Montón i Josefina Gómez Olivares, ens plantegen aquesta dècada com un camí que va construint, tot i que molt lentament, una manera diferent de lluitar i de resisitir. Tot plegat en el marc de canvis importants com ara les lluites incipients del moviment obrer, a partir de la vaga de tramvies de 1951. Com expliquen els testimonis entrevistats, hi haurà accions de resistència des de les entitats com els “Amics de la Música”, el Centre Catòlic, el Club “Pimpinela” o la Unió Excursionista” en un context enbolcallat per l’arribada d’una nova onada d’immigrants que des del món del treball, a través dels seus patrons o els seus empresaris sentiran la mà de la dictadura. El rebuig de les situacions de precarietat laboral i social, de la repressió, de la injustícia, de l’ofec cultural i de la negació de la identitat, provocarà que des d’àmbits d’actuació ben diferents comencin a perfilar-se noves formes de lluita.

L’apartat els ***anys seixanta*** incorpora quatre capítols que pretenen contextualitzar el que esdevindrà la consolidació de les lluites i del moviment antifranquista en la

dècada posterior. Els autors dels capítols són Manuel Domínguez *-el moviment obrer hospitalenc i la reconstrucció dels moviments socials-* i Clara Carme Parramón *-xarxes clandestines i els partits polítics-*. El primer és historiador i autor de: *Taller barri de Bellvitge*, monogràfic publicat pel CEL’H en Quaderns d’estudi, 10 (1991), és també un dels autors de l’obra *Història de l’Hospitalet. Una síntesi del passat com a eina del futur* (1997) i d’un nombre important d’articles; la segona és antropòloga i entre els seus treball més destacables hi trobem: *Similituds i diferències, la immigració dels anys ’60 a l’Hospitalet*, publicat també pel CEL’H, en Recerques, 1 (2000); “Setmanes santes d’inspiració andalusa a l’Hospitalet” dins de Quaderns d’estudi, 16, i també articles sobre associacionisme i sobre la dona, a la revista *Materials* del Baix Llobregat

En aquesta etapa l’Hospitalet esdevé perifèria de la gran ciutat de Barcelona en el sentit més ampli del terme i la seva població és duplica. Si ja anteriorment la ciutat no havia pogut fer front al constant creixement degut a les immigracions de la postguerra, les noves onades migratòries de finals dels anys cinquanta i dels seixanta, acabaran de desbordar una situació del tot insostenible. L’increment de població comportarà l’ocupació de tot el sòl disponible a la ciutat seguint un procés brutal de plans urbanístics, especulació i corrupció. Davant d’aquesta situació les lluites en els llocs de treball es van intensificant, les protestes als barris començaran a organitzar-se. Al mateix temps, les primeres comissions obreres i els partits clandestins aconseguint liderar poc a poc, els processos que faran possible la gran embranzida de les lluites dels anys setanta.

A ***teixint xarxes clandestines***, Clara Carme Parramón ens explica com a partir de les xarxes de veïnat i de famílies, a l’aixopluc de les entitats i fins i tot del propi Sindicato vertical s’aniran teixint i construint els primers nuclis de lluitadors i lluitadores antifranquistes.

El capítol, ***el moviment obrer hospitalenc*** de Manuel Domínguez, incideix en el desenvolupament d’aquest moviment que acabarà sent un dels motors fonamentals de les lluites antifranquistes de la dècada. A través dels

testimonis resseguirem aquest procés, des de la creació de la primera comissió obrera a l'empresa Samper, fins la consolidació de les comissions obreres com a moviment socio-polític així com la dinàmica d'altres sindicats com la UGT. El mateix Manuel Domínguez, autor del capítol següent, **la reconstrucció del moviments socials**, constata com en els anys de màxima especulació es trobaran noves formes de resistència i nous mitjans d'aconseguir millores. Ens descriu l'experiència de la Cooperativa de Viviendas de la barriada de la Bomba, la d'Alpha 63, la del Centro Social la Florida, del Club Pimpinela, de la UEC, del Centre Catòlic, així com el paper de les Parròquies i del Moviment Democràtic de Dones entrelligant aquestes històries amb els relats i valoracions dels entrevistats.

La conclusió és que el resultat d'aquesta dinàmica social, conduirà a la creació de les Associacions de Veïns, ja iniciada a través d'algunes Asociaciones de Cabezas de Familia, i moltes de les quals consolidades a principis dels anys setanta.

Tanca aquest període el treball de Clara Carme Parramon, **partits polítics a l'Hospitalet dels seixanta**, on explica les formes organitzatives de la lluita clandestina i l'ampli ventall d'organitzacions partidistes existents. Comunistes, socialistes, nacionalistes i catòlics configuren en aquests anys un extens mosaic de sigles, i també d'unificacions i trencaments; es remarca també l'indiscutible paper del PSUC, principal partit antifranquista d'aquells anys. Les persones entrevistades responen i cobreixen pràcticament el ventall de les sigles dels partits existents en aquell moment.

S'acaba aquesta segona part del llibre amb un capítol que recull el resum de les **biografies de les 46 persones entrevistades**, on s'indica l'autoria al final de cadascuna acompanyada d'un **quadre resum de les dades bàsiques dels entrevistats**.

Ens hagués agradat integrar dins d'aquesta publicació, el treball extremadament laboriós sobre **els presos i les preses polítiques de l'Hospitalet de Llobregat. 1969-1976**, realitzat per Maria Pau Trayner i Miguel Angel

Montón, que com ja s'ha dit tenia per objectiu identificar els presos polítics ingressats a la presó Model de Barcelona, i les dones ingressades a la presó de la Trinitat per la mateixa causa. Els advocats i les advocades que els van defensar i també les respectives famílies, que van haver de patir a conseqüència del seu empresonament. Malauradament els anys que delimiten la seva investigació, ultrapassen les dècades estudiades en aquesta publicació.

Si aconseguim materialitzar la previsió inicial d'abordar els anys setanta i vuitanta, aquesta important aportació sobre els presos polítics formarà part del nou projecte. De moment, però, les transcripcions dels enregistraments, l'anàlisi comparativa de les entrevistes realitzades, els gràfics, els quadres i el recull monogràfic, tot i ser material inèdit, estarà disponible per a la consulta en el Servei de documentació BABEL'H.

Voldria insistir també en l'element comú que caracteritza cadascun dels capítols de la publicació, em refereixo a la **memòria oral**, a les persones i a les seves vivències i als seus records, a les pors, angoixes, lluites, sofriments, a la presó, les tortures, els treballs forçats i la persecució. En la majoria de les entrevistes es recull el testimoni dels protagonistes directes però en altres casos, per motius d'edat, de malaltia o bé a causa de l'absència —ja que els uns van ser afusellats al Camp de la Bota, d'altres exterminats en els camps nazis, i d'altres que han mort en els darrers anys—, han estat els seus familiars qui han parlat en nom seu.

Des del CEL'H agraïm la participació directa del més d'un centenar d'homes lluitadors i dones lluitadores, o dels seus familiars, que han volgut contribuir a compensar i a omplir els buits provocats pel segrestament i l'amnèsia, que durant massa temps ha sofert el nostre país envers la necessària recuperació de la memòria històrica.

Amnèsia sobre la qual —és just també dir-ho—, darremament s'ha fet un esforç per tal de redreçar i rectificar el que no s'havia fet fins ara. Així, en paraules de l'Enric i el Pep **els actes de celebració de l'alliberament de**

diversos camps després del d'Auschwitz, com els de Buchenwald, Ravensbrück, Flossenbürg, Dachau, Bergen-Belsen o Mauthausen, entre els mesos de gener i maig de 2005, així com la difusió d'aquestes commemoracions en els mitjans de comunicació i la participació del Departament de Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat, han significat una aproximació a l'homenatge i la disculpa pública universalitzada, que les víctimes mereixien... Malauradament, per a moltes famílies dels morts i per als supervivents de l'any 1945, aquest reconeixement ha arribat massa tard, ja que, per raons d'edat o de les seqüeles de la seva estada als camps, moltes d'aquestes persones ja han mort.

En aquesta línia cal fer esment al suport que el Programa per al Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya ha donat als projectes, treballs d'investigació i activitats encaminades a rescatar de l'oblit *la memòria silenciada*.

També les accions realitzades per l'Ajuntament de l'Hospitalet com:

El Ple de reconeixement als antifranquistes de l'Hospitalet (1995).

El Premi d'Honor Ciutat de l'Hospitalet a Jaume Valls (1998) i a Jaume Botey (1999).

El Premi de la Solidaritat a mossén Leandre Gassó (2000) i el Premi Ciutat de l'Hospitalet de la Solidaritat per al documental *Els nens de la guerra*, de TV3 (2002).

La distinció ciutadana a Maria Pau Trayner (2004).

El Premi d'Honor de la ciutat a les víctimes de l'Holocaust (2005).

El darrer Premi d'Honor a José Murillo, rector de la Parròquia de NS de la Llum (2007).

I, també l'escultura d'Arranz Bravo d'homenatge als antifranquistes que s'instal·larà a la ciutat el setembre de 2007.

El nostre reconeixement més profund a tots els homes i dones que s'esmenten en aquest llibre, als que hi són i als que encara estan pendents de ser-hi, veritables autors i autores del contingut d'aquesta publicació. I el nostre més sentit sentiment per l'absència dels que ens han deixat en aquests darrers anys.

Un pensament afectuós per a Avelino Agudo, Antonio Dubizón, Diego Corrales, Josep Cutillas, Carmen Díaz, Antonio Dubizón, Pura Fernández i Felipe Cruz, Francisco García, José García, Francesca Noes, Francesc Pedra i Lola Peñalver, Victoriano Ramos, Andreu Trias i Luis Moreno Rojo, que no han arribat a tenir aquest llibre a les seves mans.

En el principio

*Si he perdido la vida, el tiempo,
todo lo que tiré, como un anillo, al agua,
si he perdido la voz en la maleza,
me queda la palabra.*

*Si he sufrido la sed, el hambre,
todo lo que era mío y resultó ser nada,
si he segado las sombras en silencio,
me queda la palabra.*

*Si abrí los labios para ver el rostro
puro y terrible de mi patria,
si abrí los labios hasta desgarrármelos,
me queda la palabra.*

Blas de Otero

